

**Biblioteka
LingVariów**

Tom 29

Kazimierz Sikora

**Życzenie w gwarze
i kulturze wsi**

Uniwersytet Jagielloński
Wydział Polonistyki

ŻYCZENIE W GWARZE I KULTURZE WSI

Biblioteka „LingVariów”

T. 29

**Redaktor naukowy serii
Maciej Rak**

Kazimierz Sikora

ŻYCZENIE W GWARZE I KULTURZE WSI

Z prac Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego

Biblioteka „LingVariów” T. 29

Kazimierz Sikora

ŻYCZENIE W GWARZE I KULTURZE WSI

**Księgarnia Akademicka
Kraków 2020**

Recenzent
Prof. dr hab. Kazimierz Ożóg

Redakcja
Joanna Kułakowska-Lis

Okładka
Paweł Sepielak

Publikacja sfinansowana przez Wydział Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego

ISBN 978-83-8138-286-1 (druk)
ISBN 978-83-8138-287-8 (on-line, pdf)
<https://doi.org/10.12797/9788381382878>
© Kazimierz Sikora, 2019

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431-27-43, 12 421-13-87
e-mail: akademicka@akademicka.pl
Księgarnia internetowa: <https://akademicka.pl>

Pamięci naszych przodków

SPIS TREŚCI

Wstęp i uwagi metodologiczne	11
Przybliżenia. Próba uporządkowania pojęć	17
Życzenie jako akt mowy	45
Operatory funkcji życzącej.....	53
Wzorce tekstowe życzenia.....	55
Życzenie wśród innych aktów mowy. Problem aktów optatywnych.....	56
Warunki fortunności życzenia jako aktu optatywnego.....	63
Życzenie jako grzecznościowy akt mowy.....	66
Życzenie w kontekście etymologicznym	71
Życzenie i życzenia w kulturze ludowej	75
Życzenia codzienne (grzecznościowe).....	89
Panie Boże dopomóż – Panie Boże zapłać.....	94
Bóg daj dobre polednie.....	121
Racz Bóg (Pan Bóg, Pan Jezus) żegnać (pożegnać).....	129
Życzenia obrzędowe.....	141
Oracje i życzenia kolędnicze.....	145
Kolędowanie i kolędnicy.....	146
Przyczynki. Pendant do kolędniczych życzeń.....	159
Tekstotwórcze wzorce i formuły życzeń.....	163
A) Formuła optatywna. <i>Aby się wam darzyło w polu, w oborze, w kómorze – dej Boże!</i>	167
B) Formuła z czasownikiem performatywnym. <i>Winszuję wam szczęścia, zdrowia</i>	181
Mości Gospodarzu, domowy szafarzu!.....	195
Tak to Boże dej!.....	199
Szczęścia, zdrowia i chleba, i co więcej potrzeba.....	202
W każdej szparze po dolarze, a konie jak gronie.....	216
Kolędka się skończyła... ..	223
Tajemnicze znaki.....	226
Kontynuacje i przetworzenia tradycyjnych życzeń.....	233
Mocą sprawczego słowa – pieśni i oracje życzące.....	247

Życzenia wiosenne	266
Życzenia żniwne i dożynkowe	281
Oracje i życzenia weselne.....	289
Zakończenie	309
Bibliografia	315
Skróty	337
Aneksy	341
Aneks 1. Wykaz eksplorowanych miejscowości.....	341
Aneks 2. Wykorzystane teksty	344
Oracje życzące	344
Przemowa ojca chrzestnego wygłaszana w niektórych rodzinach katolickich po przyniesieniu dziecka od chrztu	344
Andrzej Skupień-Florek, „Życzenia podłaznika”	344
Adam Pach, „Życzenia na podłazy”	345
Ludwina Jarząbek, „Świąteczne życzenia”	347
„Winszowanie” bożonarodzeniowe z Jurgowa, Spisz.....	347
Winszowanie szczodraków z Jabłonki, pow. brzozowski.....	348
Winszowanie noworoczne ze wsi Sól, Żywiecczyzna.....	348
Życzenia ze Śląska Cieszyńskiego.....	349
Życzenia szczodraków z Beska, pow. sanocki.....	349
„Winszowania” Golec "Orkiestry.....	350
Winszowanie podhalańskie.....	352
Winszowanie wielkanocne.....	354
„Życzenia na Godnie Świynta”	354
Życzenia z Bukowiny Tatrzańskiej	355
Zimowe kolędy życzące	356
Kolędowanie Panu	356
Kolędowanie Pannie Ksieni	357
Kolędowanie gospodarzowi 1	358
Kolędowanie gospodarzowi 2	359
Kolędowanie gospodarzowi 3	359
Kolędowanie gospodarzowi 4 z Reczpoła, pow. przemyski.....	360
„Anieli w niebie śpiewają”	361
Kolęda życząca – pannie 1	362
Kolęda życząca – pannie 2 z Grzęski, pow. przeworski	363
Kolęda życząca – pannie 3 z Ocieki, pow. ropczycko-sędziszowski.....	364
Kolęda życząca – pannie 4.....	365
Kolęda życząca – kawalerowi 1	365
Kolęda życząca – kawalerowi 2.....	366
Wiosenne kolędy życzące.....	367
Maik albo nowe latko znad Warty	367

Kolęda gaikowa z pow. rybnickiego	368
„My z gaikiem wstępujemy” z Dęby, pow. puławski	370
Wiosenna kolęda życząca – gospodarzowi 1 z Tykocina, pow. białostocki	371
Wiosenna kolęda życząca – gospodarzowi 2 z Suwalskiego, Podlasie	372
Wiosenna kolęda życząca – pannie.....	373
Życzenia żniwne i dożynkowe	375
Życzenia żniwne i dożynkowe z Zastocza, pow. moniecki	375
Pieśń przy wiciu wieńca dożynkowego z Motkowic, pow. jędrzejowski.....	376
Plon, Mazury.....	377
Pieśń wyżynkowa, Krakowskie	379
Spis ilustracji	381
Kazimierz Sikora, <i>Wishing in Rural Dialect and Culture (Summary)</i>.....	383

WSTĘP I UWAGI METODOLOGICZNE

Zakładanym celem opracowania jest przedstawienie form obecności życzenia (i życzeń¹) w kulturze ludowej wsi polskiej i wiejskim modelu grzeczności. Charakterystyczną, rudymenarną zasadą norm obyczajowych regulujących sferę kontaktów międzyludzkich jest w tym środowisku empatia, pragnienie (w sensie deklaracji) dobra dla drugiego człowieka. Jakkolwiek prawdopodobnie takie oczekiwanie jest obecne w wielu kulturach², więc także w modelu ogólnym polskiej obyczajowości, jednak to do polskiej wsi w pełni przystaje określenie *kultura dobrego słowa*. Słowo jest darem, znakiem więzi z drugim człowiekiem i troski o niego, a rozmaite formuły życzące, noszące ciągle przejrzyste znamiona religijno-magicznego światopoglądu naszych chłopskich przodków, są językowym nośnikiem tych treści. Obserwacja ta poszerza obszar zainteresowania także na sferę tradycyjnej ludowej obrzędowości, w której tak traktowane życzenia, przybierające zwykle wyszukaną formę, odgrywają bardzo istotną rolę. W ten sposób zarysowuje się podział na życzenia codzienne, najbardziej skonwencjonalizowane i zrytualizowane, pełniące prymarnie funkcję grzecznościową, oraz życzenia okolicznościowe, stanowiące część dorocznych rytuałów agrarnych. Innymi formułami (magicznymi, apotropaicznymi, quasi-modlitewnymi westchnieniami, np. *Niech Bóg zachowo/bróni; Nasi Babka, niek im tyz ta Ponjezus grzychów nie pamiynto*) przyjmujących formę życzenia, których beneficjentem nie jest drugi człowiek, praca się nie zajmuje. Bliższemu omówieniu tej problematyki, także ustaleniu denotacji należących tu pojęć, będzie poświęcony osobny rozdział, trzeba jednak zaznaczyć, że praca skupia się na tych treściach, które implikują relacje

¹ Obecność życzenia w rozbudowanych rytuałach słownych sprzyja postępującej leksykalizacji nazwy takich aktów (np. z okazji imienin, urodzin, ślubu, awansu itp.) w językowej postaci *plurale tantum* (podobnie jest w wypadku *gratulacji* czy *kondolencji*, które w ogóle już nie mają formy singularnej). Z punktu widzenia problematyki pracy ma to drugorzędne znaczenie (por. gwarowe synonimiczne nazwy: *winsz*, *winszowanie*, *winszówka*, którymi określa się takie językowe działanie), chodzi tu bowiem o życzenie „komuś” – odbiorcy, mającemu doznawać z pragnienia nadawcy jakiegoś korzystnego stanu rzeczy, o którym mowa.

² Por. np. Marcjanik (red.) 2005, 2007a.

międzyludzkie. W naturalny więc sposób osadza to badawczą problematykę w kręgu pragmatyki językowej i etnolingwistyki. Znaczenie wypowiedzi jest funkcją kontekstu (wynika z procesu kontekstualizacji, por. Awdiejew 1987, 2007), a więc kontekstem rozmaitych formuł grzecznościowych jest określony układ okoliczności pragmatycznych, sytuacji w jakiś sposób pozytywnie wyróżnionych³ w teatrze życia codziennego wsi (por. Marcjanik 1993a; Goffman 2000). Kluczowe dla analizy funkcjonalnej formuł grzecznościowych pojęcie kontekstu pragmatycznego możemy rozszerzyć o te okoliczności, które mają charakter kulturowy i należą już *stricto* do kompetencji kulturowej i ogólnej mieszkańców wsi. Zasadniczo składniki te trudno rozdzielić, ponieważ to kultura zachowuje moc diagnozującą wobec tak użytego słowa (np. nie można życzyć *Szczęść Boże!* każdemu wykonującemu jakąkolwiek pracę). Trudna i skomplikowana sytuacja wsi polskiej, doświadczającej dziś skutków głębokiego kryzysu kulturalnego, afirmacji pierwotnie obcych kulturowo wzorców zachowań, zaciemnia i zamazuje obraz chłopskiej kultury. To – uciekając się do metafory – coraz częściej krajobraz po bitwie, w którym badaczowi wiejskiej kultury pozostaje metoda rekonstrukcji i interdyscyplinarnego poszukiwania sposobów łączenia w całość fragmentów rozbitego zwierciadła. Z niejakim powodzeniem zastosowałem ją w swojej książce poświęconej tradycyjnym formom zwracania się do drugich (por. Sikora 2010a). Nie można jednak w takim postępowaniu badawczym pominąć komplementarnych badań terenowych, eksplorujących ciągle zasobne pokłady pamięci zbiorowej i rodzinnej wsi. Prowadzę je, z różną intensywnością, od ponad 26 lat, w rytmie podyktowanym głównie opieką nad Kołem Naukowym Językoznawców Studentów UJ im. M. Karasia (studenckie obozy dialektologiczne) oraz wieloletnią współpracą badawczą z Józefem Kąsiem (Orawa) i Karolem Dejną (okolice Krakowa, badania kwestionariusza *Atlasu gwar polskich*) oraz własnymi wyjazdami na nieznane mi bliżej obszary gwarowe (np. okolice Leżajska). Dodać tu należy uczestnictwo w różnego rodzaju imprezach kulturalnych popularyzujących gwarę i folklor ustny, które są doskonałą okazją do rozmów i wywiadów (np. kolejne Kongresy Kultury Regionów, Festiwale Godki Krakowskiej itp.), wreszcie też liczne kontakty osobiste. Wszystkim moim informatorom, często już nieżyjącym, pragnę w tym miejscu wyrazić szczerą wdzięczność.

Wieś wsi nierówna – w tej opinii tkwi głęboka, krytyczna prawda o stereotypowym obrazie tego środowiska. Wystarczy dla weryfikacji tego sądu porównać wsie włościańskie, dworskie i szlacheckie na Mazowszu z silnie zurbanizowaną i zmodernizowaną wsią wielkopolską. Trzeba też pamiętać o decydujących o po-

³ Etykieta pełni w życiu społecznym funkcję regulacyjną: normy obyczajowe strzegą zachowań społecznie pożądanych i głęboko etycznych oraz obligują do nich nadawcę. Oczywiście, nie jest to wyłączny rys obyczajowości wiejskiego kręgu kulturowego.

ziomie życia i kultury różnicach dzielących wsie królewskie i pańszczyźniane, wsie jednolite etniczne i te (np. liczne miejscowości pasa wschodniego pogranicza i pasa północno-wschodniej Polski), gdzie na obyczajowości i stosunkach społecznych zaważyła powszechna tam wieloetniczność, itp. Nawet literatura polska przechowała obrazy takich odrębności, por. np. Lipce w *Chłopach* Reymonta, gdzie nikt nie umiera z głodu na przednówku, a Antek rozmawia z dziedzicem jak gospodarz z równym sobie, oraz Koninki w *Komornikach* Orkana, gdzie pełno jest drastycznych opisów skrajnej nędzy i głodu. Gwoli naukowej rzetelności należy wspomnieć, że współcześnie problem ubóstwa dotyka wsi popegeerowskich, które wolno nazwać jałową kulturowo, negatywną i toksyczną pozostałością komunistycznych eksperymentów społecznych, zmierzających do odebrania chłopom ziemi. To szczególnie, wyalienowane pod tym względem środowiska, którym obce są tradycje i wartości wsi.

Jako autor mam świadomość ograniczeń wynikających z wyboru terenu badań, którym jest przede wszystkim południowa Małopolska i Podkarpacie. To istotny niedostatek, którego znaczenie pomniejsza jednak sam przedmiot badań, sytuujący się w kręgu zagadnień ogólnych, mających rodowód w odległej (a więc w miarę jednolitej) historycznie formacji tradycyjnej kultury ludowej. Liczy się także to, że na badanym obszarze relatywnie lepiej zachowały się zarówno tradycyjne formy obyczajowości i obrzędowości chłopskiej, jak też będąca ich nośnikiem gwara.

Zasadniczą oś kompozycji pracy wyznacza omówienie kolejno aspektu genetycznego i funkcjonalnego życzenia oraz jego formalnej (językowej i tekstowej) reprezentacji, w systemie skonwencjonalizowanych formuł obsługujących sferę życia codziennego wsi oraz przestrzeń obrzędowości dorocznej i weselnej, co znajduje wyraz w kolejnych rozdziałach. Pojęcie formuły, chętnie stosowane w opisach skonwencjonalizowanych (reprodukowanych) i zrytualizowanych zachowań językowych, wymaga pewnego uściślenia. Stabilizacja językowej postaci danego wyrażenia czy zwrotu może mieć różne przyczyny (np. administracyjno-prawne, jak w wojsku; religijne, proces frazeologizacji złożonej jednostki), nas interesować będzie jednak coś innego, związanego ze sprawczością rozmaitych aktów językowej grzeczności, realizujących tę dyspozycję w wyznaczonych kulturowo warunkach. Należy do nich także odtwarzanie w wymaganej formie. Struktury życzeniowe, czasem dość rozbudowane, podlegają więc rytualizacji i konwencjonalizacji na podłożu szerszym niż czysto interakcyjne (powtarzalność sytuacji komunikacyjnej, por. Awdiejew 1987: 155), stanowiąc wykładniki grzecznościowych aktów powitania, pożegnania, pozdrowienia, powinszowania itp. Formuła byłaby więc użytecznym narzędziem opisu zredukowanego repertuaru (tożsamych funkcjonalnie i strukturalnie – kwestia ograniczonej wariacji) środków językowych, obsługujących (spełniających) dany akt mowy. Operując tym pojęciem, nie można zapominać, że dotyczy ono prymarnie planu wyrażania (to forma językowa

podlega konwencjonalizacji, nie funkcja). Tożsamość funkcjonalna jest składnikiem presupozycyjnym jego znaczenia. Formuła rozpatrywana w duchu strukturalnym przewiduje zależność konkretnych realizacji wobec podlegającego wariacji formułicznego wzorca. Z podobnym problemem, zajmując się zwyczajami językowymi szlachty polskiej, zmierzył się w swojej pracy Marek Cybulski, przyjmując, że pod pojęciem formuły kryje się: „[...] grupa wyrazów wyrażająca określoną intencję i określone wartości, relatywnie trwała pod względem formalnym i reprodukowaną w konkretnej, powtarzalnej sytuacji pragmatycznej” (Cybulski 2003: 7), uznając przy tym struktury oparte na czasowniku performatywnym (np. *proszę, dziękuję, przepraszam*) za najbardziej typową postać badanych formuł werbalnych (realizujących prymarne funkcje grzecznościowe: powitania, kondolencji, toastu, prośby itp.). Także i ta propozycja ma pewną słabość, którą jest faktyczna obecność w repertuarze formuł grzecznościowych i życzących bardziej rozbudowanych struktur językowych. W tej sytuacji można posiłkować się bardziej operatywnym pojęciem *formuły performatywnej* autorstwa Renaty Przybylskiej, która definiuje je jako:

[...] skonwencjonalizowane wyrażenie językowe o różnej genetycznie postaci formalnej (np. wykrzyknik, wyrażenie, zwrot, fraza, schemat leksykalno-składniowy itp.), którego użycie [...] na mocy utrwalonego zwyczaju językowego służy wyrażaniu określonej, w danej sytuacji (sytuacyjnie) jednoznacznie rozpoznawalnej intencji komunikacyjnej nadawcy (tj. akt illokucji), polegającej na realizacji jakiegoś aktu performatywnego (Przybylska 2010: 298).

Tak rozkładająca akcenty semantyczno-pragmatyczne i formalne definicja, nie tracąc wyrazistości, zyskuje większą znaczeniową pojemność. Użyteczność tej propozycji objawia się w konfrontacji z badanym materiałem językowym. Słowne rytuały to nie tylko sfera codzienności; częstokroć przyjmują one także postać bardziej rozbudowaną niżli zdanie czy układ: replika–bodziec i replika–reakcja odbiorcy. Reprodukowane bywają z pamięci także formuły (np. „okolędowania” panny), które, jako formy wypowiedzi, mają postać wtórnie wymodelowaną estetycznie (mowa wiązana, melorecytacja, kolekcja, koncept, teatralizacja), w czym zbliżają się do wzorców tekstowych (Niebrzegowska-Bartmińska 2007: 76–105), należących do takiego „życzeniowego” gatunku mowy. Aspekty tekstologiczne badań będą mnie zajmować w pracy w niewielkim zakresie, uzasadnionym niewystarczającą autorską wiedzą w tej dziedzinie.

Zarówno w wypadku codziennych, zachowujących postać życzenia, werbalnych zwrotów grzecznościowych, jak też życzeń okolicznościowych zdecydowano się na wybór najbardziej reprezentatywnych i zachęcających pod względem analitycznym obiektów badań. Taki łączony warunek spełniają w moim przekonaniu powitania, pożegnania, pozdrowienia przy pracy, przy spożywaniu posiłku oraz

życzenia (oracje kolędnicze) i weselne (przemowy starosty). Poddane bliższemu oglądowi przykłady, w pełnej wersji, zawiera aneks. Najbardziej rozpowszechnionych w środowisku wiejskim zwrotów nie lokalizuje się, byłoby to zbyt dużym obciążeniem tekstu; przy rzadszych przywołuje się nazwę miejscowości, gdzie zostały stwierdzone. Wykorzystane fragmenty obrzędów kolędniczych z Tomaszowic podaje się za zgodą ich wykonawców i działaczy lokalnej kultury (zwł. p. Bożeny Habudy); podobnie ma się rzecz z materiałami udostępnionymi mi przez Małopolskie Centrum Kultury Sokół, z którym od dłuższego czasu współpracuję. Praca wiele zawdzięcza wyjątkowej zgoła wartości materiałowej trzytomowemu (jak dotąd) dziełu Bartosza Gałązki pod ogólnym tytułem: *Kolędy Podkarpacia* (Gałązka 2004–2007; 2011; 2012). Bogactwu samodzielnie zebranego materiału pomieszczonego w tej pozycji dorównuje autorska troska o jego należyte opracowanie. Dla pozyskania przykładów wartościowych tekstów tradycyjnych oracji weselnych niezbędna okazała się pomoc mgr Marty Jasiczek, mojej doktorantki, przygotowującej rozprawę na temat tradycji retorycznych polskiej wsi. Życzliwości nie poskąpiła mi w tej mierze mgr Monika Kurzeja, zajmująca się w MCK Sokół folklorem muzycznym i ustnym Lachów Sądeckich, Limanowskich, Strzyżyczych, Kliszczaków i Górali Gorczańskich. Do wymienionych wyżej pań kieruję serdeczne słowa wdzięczności.

Problematyka wiejskich życzeń (zwłaszcza oracji kolędniczych) zajmowała mnie od blisko dziesięciu lat. Efektem tego zainteresowania było kilka publikacji artykułowych (Sikora 2011b, 2013, 2015b) i wystąpień konferencyjnych. Niektóre z podjętych tam wątków doczekały się powtórnego przemyślenia, szerszego komentarza i rozwinięcia w niniejszej publikacji.

KAZIMIERZ SIKORA

WISHING IN RURAL DIALECT AND CULTURE (Summary)

The author, who has for years researched linguistic politeness (etiquette) in the country, has taken up a challenge to present forms of greeting (and expressing good wishes) in the folk culture of Polish villages and rural model of politeness. In his view, ubiquity of varied phrases and expressions connected with good wishes is a striking feature of traditional rural folkways. The basic norm that regulates the realm of interpersonal contacts in this environment is, therefore, empathy, affirmation of one's desire for good for the other through verbal and other forms of cultural gestures. Although this desire is arguably present in many cultures (including the general model of standard Polish customs), the label 'culture of the good word' is perfectly justified in respect to the Polish village. The word is seen there as a gift, a sign of interconnection and communal care for the other while various expressions of good wishes, which continue to be clearly marked with the religious-magic outlook of our peasant ancestors, are linguistic carriers of this intent. This observation is also valid in the area of traditional folk annual (agrarian) and wedding customs, where wishes, which are conceived of in this spirit and usually verbalized in an elaborate declamatory form, play an important role. Such ritual scripts as *kolędownie*¹ for the New Year and spring turn these visitors into sui generis "peddlers of good fortune" and heralds of preternatural powers. Apart from these culturally defined situations, there are virtually no other opportunities for giving a gift of the good wishing word in the traditional village.

The above findings make the author include in his research both everyday wishes, whose conventionalization and ritualization is the highest and which belong to good manners, as well as occasional wishes, which are usually part of annual agrarian rituals. This definition of the scope of research excludes quasi-wishing magical formulas (e.g., for crops) and apotropaic, prayer-like acts because they do not designate the other as beneficiary.

The author stresses the role of conscientious, meticulous reconstruction in analysis and interpretation of the material comprised of disappearing or obsolete expressions of good wishes in the country. The principles of this reconstruction,

¹ Caroling, that is visiting neighboring houses with seasonal songs etc.

related to the pragmatic (communicative) and cultural context of forms of politeness, were presented in an earlier book by the author (Sikora 2010a). In a broad Introduction, he considers arguments bearing upon the proposed interdisciplinary approach and clarifies terminology and scientific basis of his research. In regard to crucial factors for interpreting semantic and communicative value of a wish as an act of speech, he takes the stance that it continues to have a culturally important disposition, namely a declared conviction that the expressed wish can actually come true, which is justified on the level of (partly religious) beliefs. Wishes are commonly treated as directive acts, whose validity conditions (initial condition) include plausibility of realization of their content. In the author's opinion, there is no substantial evidence to argue for a direct continuation of magical thinking in the contemporary custom of expressing good wishes (along with many other cultural sings such as parental blessing of the bride and groom before setting out for the church, sprinkling them with holy water, showering them with rice on leaving the church or cheering your favorite team on a stadium). In the light of linguistic facts, the most important factor is the sender's intention (condition of sincerity) for the receiver to experience a certain good as well as their both considering it possible to happen, although actual making it happen exceeds human powers (cf. *zdrowia, szczęścia, pomyślności*²), as with hitting the main prize in a national lottery (NB various lottery slips are a frequent gift for the newlyweds). In other words, in the case of wishing, the expected sincerity of intention is interrelated with perceived plausibility of the wish (failing both makes the wish inappropriate and unsuccessful in communication). According to the author, this cognitive predicament may be circumvented by treating a wish as an optative act, which expresses a hope or a preference ("it would be good for you to...") for something beneficial to befall the receiver.

This compromise does not imply denying the presence of such a seemingly irrational element in the act of wishing (even if the original causative and optative sense gets reduced to a positive expectation from reality). This is one of the most troubling aspects of interpreting the communicative value of wishes. This opinion is rarely shared in works of other researchers, where irreversibility of cultural secularization processes and practical devaluation of such behaviors to the function of socially required conversational play are taken for granted. The situation of Polish village and their worldview based on traditional type of religious practices and assessment of the reality appears remarkably distinct in this respect. This also applies to elements of religious-magical thinking (wishing undoubtedly functions on equal terms with other volutative acts in the culture of the traditional village). This may be proven in diverse ways. For instance, structures of the rural collective

² I wish you good health, happiness, and prosperity.

consciousness still contain a conviction that everything that is good and ethical in interpersonal relationships comes from God; therefore, customary norms protect well-established and socially desired behaviors. This gives rise to a rich representation of polite forms and phrases in rural dialects pertaining to religion (*Szczęść Boże!*, *Boże pomagaj!* *Zostańcie z Bogiem!*, *Bóg zapłać!*, *Bóg daj dobre polednie!*, *Racz Pan Jezus pożegnać!*, *Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus!*,³ etc., etc.).

It should be overlooked that wishing has got secularized in linguistic customs of contemporary Poles and has been functionally reinterpreted (see, e.g., Marcjanik 1997; Kowalski 2010). Today, it is predominantly an act of performing a certain ritual of displaying warm feeling towards the receiver, a desire of good for him. This reinterpretation is due to certain philosophical and conceptual developments that marginalize the element of magical thinking present to an extent within the semantic structure of a wish (the will to influence reality by the word). This element used to be more prominent, especially in the culture of a traditional village, as P. Kowalski (2010a) demonstrates in his research.

Considering (partly from a historical perspective) topics of rural linguistic politeness and folkways, the author focuses on the content that implies interpersonal relationships. Therefore, the subject is naturally placed in the sphere of linguistic pragmatics and ethnolinguistics. The meaning of an utterance is a function of its context, and in the case of analyzed formulas of etiquette it requires appropriate communicative and cultural competences of the sender and receiver. The communication-cultural context of the discussed forms of rural etiquette is a certain system of practical circumstances, situations that are somehow positively marked “in the theater of everyday life of the village” (as E. Goffman says). This aspect becomes crucial because discovering such determinants and their interpretation often requires finding out their linguistic-cultural history and traditional substrata of peasant culture.

Bearing this in mind, the author dwells upon the research about the lexeme *zyczyć*⁴ (and related) as well as semantic changes of these units in the Polish language and other Slavic languages. Besides, he broadly discusses the place of wishing in peasant culture and indicates that words can be substituted with other symbolic gestures belonging to the cultural script of a given custom, e.g., clinking glasses, showering with oat or rice, breaking an eggshell on the head of another house dweller, binding with a wisp, hitting with a palm, etc. Wishing also reveals highly characteristic features of folk religiousness, that is a constant interplay between the realms of the sacred and the profane and a deep conviction about the

³ Verbatim: May God bring you good!; May God assist you!; Be with God!; God, repay you!; God, grant us a good noon!; Lord Jesus, greet!; Praised be Jesus Christ!

⁴ To wish.

presence of supernatural forces in the surrounding world. This begets a religious attitude that combines with multifaceted everyday rites and daily performing quasi-religious rituals which are supposed to secure divine protection and immunity to evil forces. The above encompasses the practice of using various religious formulas and phrases. Many behaviors of this type (kissing the floor in the church, sprinkling a horse-wagon of manure with holy water, blessing fields in the spring, crossing oneself before a meal, using blessed herbs, etc.) were rather uncritically shoved close to magic and superstition in academic literature. The author points out erroneous premises of this view which deprecates rural culture while stressing after I. Bukabra-Rylska that faith and religion played a unique role in forming a characteristic axio-normative system of peasant culture and rural customs. According to the author, appreciation of these differences fully justifies the need to adopt an intracultural, objectified stance in academic research of rural linguistic etiquette and entire spiritual culture of the village.

This way of categorizing basic topics of the good word culture opens doors to an analysis of both traditional and current wishing formulas utilized in the country. The author reconstructs an inventory of linguistic exponents of the wishing function and attempts to describe textual patterns of wishes used in speech. He argues that they seem to be developed from basic sentence formulas (lexical-syntactic scheme) based on syntactically independent optative operator (e.g., *oby*, *niech*, *żeby*,⁵ etc. – probably original genetically and older) or on performatively used verbs *zyczyć* and *winszować*⁶ (the sentence is imperative sometimes). The textual structure of a wish in a rural dialect (as in the general language) is therefore based on a key element that identifies the sender's intention. The author supports these findings by developing the patterns of both of these types of wishing formulas on examples of caroling texts. It is worth noting these texts point also to an intensity factor (wishes are supposed to be eloquent and inventive), the person of the beneficiary, and variously constructed apostrophes to Lord Almighty as the real agent of the desired good.

Useful in establishing an inventory of wishing utterances and genres of wishing texts in rural dialects were works by J. Adamowski (e.g., 1992). He suggests this kind of intention in a large part of phrases and formulas used in the country for saying hello, bidding farewell, thanking and greeting as well as among wishes connected with annual customs: singing songs of wishes, and performing various dramatized forms of rituals (e.g., *turoń* callings). In the face of abundance and diversity of the collected linguistic material, the author made certain decisions that limit the scope of the analysis. As a result, the book fully discusses two groups

⁵ Conjunctions that introduce an objective clause or third person imperative.

⁶ Both words translate as make wishes to somebody.

of polite formulas and utterances which clearly display a wishing intention. They are everyday wishes involved in casual interpersonal contacts, and wishes and orations spoken at caroling. To a lesser extent, most important and currently disappearing texts of wishing carols have been included in the analysis. Fragmentary discussions of wishing orations at harvest festivals (*dożynki*) and weddings (at the time of parental blessing and before leaving for the church) are also incorporated.

From among strongly conventionalized common expressions of linguistic etiquette in the country, the author was drawn in particular to the forms of saying hello and greeting at work that are both characteristic for the village culture and still alive, such as *Szczęść Boże – Dej Panie Boże!*; *Boże pomagaj!*, *Pomagaj Bóg!*, *Szczęść Boże na robotę!*,⁷ etc. The author demonstrates that they belong to the essence of peasant ethnicity, emphatically depicting a deeply religious connection of man with the soil. Their linguistic form, reminiscent of a prayer, clearly shows that very broad areas of agrarian culture and country life can be subject of sacralization (including meals—eating “God’s goods,” especially bread, which is loaded so much with symbolic meanings). This attitude is equally strongly manifested in other, vanishing expressions that include wishes for a good and prosperous day or a certain time of day (e.g., *Bóg daj Wam/ci dobry dzień, dobre rano, dopołudnie, śródpołudnie, południe, odpołudnie, dobrą odwieczerz, dobry wieczór, dobrą noc*⁸) and in forms of greeting at meals. Therefore, “to praise God,” “say a godly word,” “greet with a godly word” mean a lot more in village culture than merely showing respect, empathy, bond or gratitude to the receiver for all this means also entrusting them to God’s protection and benevolence. This act goes beyond the requirements of etiquette. It reveals a tendency towards religious axiologization of linguistic gestures in village culture, which grants the rural politeness its uniqueness that is distinguished by a prevalence of everyday expressions and formulas of devotional provenience.

The author particularly broadly examines wishes that constitute an inherent part of annual customs: those accompanying winter and spring caroling and celebration of the main feasts: Christmas and Easter. Texts of ritual verbal folklore (especially of rhymed, cried out or sung caroling orations and wishing carols) make for a remarkable richness of village culture. They are an element (sometimes a chief element) of rituals of yore that are supposed to secure the help of supernatural powers in “waking” vital forces of the nature, bringing good harvest and prosperity. After S. Niebrzegowska-Bartmińska 2007 and J. Bartmiński 2002, the

⁷ Verbatim: May God bring you good! – May God give me good!; God, assist!; May God assist in the work!

⁸ Verbatim: God, grant you a good day/dawn/morning/ midday/noon/afternoon/evening/night.

author recalls and describes the script of *kolędowanie* (on the example of villages around Kraków and his own experiences) as a deeply rooted text of folk culture. He points out that exchanging wishes at these occasions in the country is not(!) part of conventional requirements of good manners, which they are often reduced to in contemporary customs, but they are dominated by their ritual aspect. Current developments in village culture result in faster and faster vanishing of *kolędowanie* (which gets associated with begging) and prevalence of originally alien, urban cultural patterns. The author extensively discusses the content and structure of traditional caroling wishes and orations, focusing in particular on how they are related to the concepts of a happy peasant life. He also looks at their contemporary continuation, which gets more and more detached from their cultural bedrock.

The author aims to fulfil the promise of dealing with other forms of good wishing in further chapters he devotes to ancient wishing carols (addressed to the farmer, his wife, son, daughter, shepherdess, farmhand). An analysis of these archaic texts permeated with agrarian symbolism is a difficult and academically challenging task that may only be performed within ethnolinguistics nowadays with the help of ethnology, cultural anthropology and ethnography. Several wishing carols for farmers (they seem to be the essence of peasant wishes) and for the youth (their unusual imagery and complex ancient symbolism of life, love and fertility is particularly attractive academically) have been analyzed for the book. The author decided to focus on topics most relevant to the main theme of the book. Similar considerations motivated the analysis of selected wishes (and wishing songs) at harvest and harvest festival. This review of formulas closes with wishes in the orations of wedding headmen and best men. A village wedding (the contemporary one included) gives its guests an opportunity to show their desire for good, prosperity and happiness of the newlywed, which is an essential “equipment” for their future life as a couple. It is interesting to note that these wishes contain values of mostly communal nature, collective wisdom of the village; they are a kind of indication as to how a good marital life is to be lived and the prize in heaven earned. There is also reason to believe that in the distant past, this family ritual was accompanied by wishing songs. Sadly, very scarce evidence of them has remained to date.

A difficult and convoluted situation of the present Polish village which experiences consequences of a deep cultural crisis, adoption of culturally alien patterns of behavior, obscures and blurs the picture of peasant culture. It is—metaphorically speaking—more and more “a landscape after a battle,” which leaves a researcher of rural culture and customs with the only possible method of reconstruction and interdisciplinary search in order to piece together scattered fragments of a broken mirror. In line with the logic of overall civilizational changes in the country and homogenization of culture, this environment is suffused with external social concepts resulting in an ambivalent and polarized (along the age axis mainly) picture

of relationships. Young village, which generally adopts an urban model of culture, turns its back on its roots disowning the tradition, ancient custom and dialect. At the same time, we witness ongoing changes in the attitude towards tradition and folklore which become a new mark of regional identification and identity in the discourse of “small homelands.” Although the vividly developing discourse of regionalisms actually distances itself from a real dialogue with tradition and finds other marketable points of interest (folklore, cuisine, ethno-design, oral history, cultural events), nonetheless this turn towards the past clearly results in a positive valorization of diverse elements of village culture (as it does in the Western countries, too). The author’s intention is for his work to be placed within the line of research that draws practical conclusions from the phenomenon that might be called “the end of the culture of the shamed” and adopts an intracultural and ethnocentric (village) perspective.

The book may serve as a source of factual knowledge about village politeness and wishing, with the latter being the acme of politeness in village etiquette and customs, which follows from considering good word as a precious gift to the other and a means of expressing social bond with and empathy towards them. Seen from this perspective, linguistic politeness emerges as deeply connected with the ethics of the word, with a positive valuation of linguistic norms and customs in culture by bringing them on a regular basis to the realm of the sacred. This book invites you to embark on a journey to the (bygone) worlds of the village word, to the origins of linguistic politeness of the Polish village.

Translation: Dariusz Rossowki

Biblioteka „LingVariów”

- t. 1: *Listy Jana Baudouina de Courtenay do Henryka Ułaszyna z lat 1898–1929*, oprac. M. Skarżyński i M. Smoczyńska, Kraków 2007.
- t. 2: *W kręgu języka. Materiały konferencji „Słowotwórstwo – słownictwo – polszczyzna kresowa” poświęconej pamięci Profesor Zofii Kurzowej. Kraków 16–17 maja 2008 r.*, pod red. M. Skarżyńskiego i M. Szpiczakowskiej, Kraków 2009.
- t. 3: *Język z różnych stron widziany. Materiały ogólnopolskiej doktorancko-studenckiej konferencji naukowej „Z zagadnień metodologii badań językoznawczych”*. Kraków 10–11 marca 2008 r., pod red. M. Skarżyńskiego i A. Czelakowskiej, Kraków 2009.
- t. 4: J. Godyń, *Studia historycznojęzykowe, edytorskie, kulturalnojęzykowe*, Kraków 2009.
- t. 5: *Polszczyzna mówiona ogólna i regionalna. Materiały ogólnopolskiej konferencji naukowej, Kraków, 25–26 września 2008 r.*, pod red. B. Dunaja i M. Raka, Kraków 2009.
- t. 6: A. Czelakowska, *Opisy fleksyjne w gramatykach polskich lat 1817–1939*, Kraków 2010.
- t. 7: H. Ułaszyn, *Z Kopiowatej na katedry uniwersyteckie. Wspomnienia*, Z rękopisu opracował, opatrzył przypisami i wydał M. Skarżyński, Kraków 2010.
- t. 8: A. Czelakowska, M. Skarżyński, *Materiały do dziejów polskiego językoznawstwa. Listy Jana Baudouina de Courtenay, Jana Łosia, Kazimierza Nitscha, Jana Rozwadowskiego, Henryka Ułaszyna*, Kraków 2011.
- t. 9: *Symbolae grammaticae in honorem Boguslai Dunaj*, pod red. R. Przybylskiej, J. Kąsia i K. Sikory, Kraków 2010.
- t. 10: *Silva rerum philologicarum. Studia ofiarowane Profesor Marii Strycharskiej-Brzezynie z okazji Jej jubileuszu*, pod red. J.S. Gruchały i H. Kurek, Kraków 2010.
- t. 11: M. Rak, *Materiały etnograficzne z Podhala Ignacego Moczydłowskiego*, Kraków 2011.
- t. 12: T. Kurdyła, *Funkcje formantów rzeczownikowych w polszczyźnie ludowej (na przykładzie trzech wsi podkarpackich)*, Kraków 2011.
- t. 13: W. Cockiewicz, *Metaforyka Leśmiana (Analiza lingwistyczna)*, Kraków 2011.
- t. 14: *Badania historycznojęzykowe. Stan, metodologia, perspektywy*, pod red. B. Dunaja i M. Raka, Kraków 2011.
- t. 15: *Języki słowiańskie w ujęciu socjolingwistycznym. Prace przygotowane na XV Międzynarodowy Kongres Słowistów, Mińsk 2013*, pod red. H. Kurek, Kraków 2013.
- t. 16: K. Tutak, *O dedykacjach w drukach polskich XVI i XVII w. (grafia i interpunkcja)*, Kraków 2013.
- t. 17: *Badania dialektologiczne. Stan, perspektywy, metodologia*, pod red. M. Raka i K. Sikory, Kraków 2014.
- t. 18: M. Sagan-Bielawa, *Dziedzictwo pozaborowe. Społeczna świadomość językowa Polaków w Drugiej Rzeczypospolitej*, Kraków 2014.
- t. 19: M. Rak, *Kulturemy podhalańskie*, Kraków 2015.
- t. 20: A. Sieradzka-Mruk, *„Radość i nadzieja, smutek i trwoga” w nabożeństwie drogi krzyżowej. Wybrane aspekty ewolucji dyskursu religijnego w XX wieku na przykładzie leksyki dotyczącej uczuć*, Kraków 2016.

- t. 21: *Materiały do dziejów polskiego językoznawstwa. II: Jan Baudouin de Courtenay, Teksty mniej znane*, Wybór, przekład i opracowanie M. Skarżyński, Kraków 2016.
- t. 22: M. Rak, *Materiały do etnografii Podhala*, Kraków 2016.
- t. 23: *Słowińska frazeologia gwarowa*, pod red. M. Raka i K. Sikory, Kraków 2016.
- t. 24: M. Karaś, *Ze studiów leksykologicznych i onomastycznych*. Wybór i opracowanie J. Reichan i M. Rak, Kraków 2017.
- t. 25: M. Rak, *Materiały do dziejów polskiej dialektologii i etnologii. Listy Cezarii Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz-Jędrzejewiczowej, Adama Fischera, Antoniego Kaliny, Izydora Kopernickiego, Kazimierza Nitscha, Seweryna Udzieli, Juliusza Zborowskiego*, Kraków 2018.
- t. 26: M. Skarżyński i E. Smułkowa (oprac., wstęp i przypisy), *Materiały do dziejów polskiego językoznawstwa III. Korespondencja Kazimierza Nitscha i Antoniny Obrębskiej-Jabłońskiej 1925–1958*, Kraków 2018.
- t. 27: J. Labocha, *Składnia żądania we współczesnej polszczyźnie mówionej*, Kraków 2019.
- t. 28: *Słowińska frazeologia gwarowa II*, pod red. M. Raka i V.M. Mokienki, Kraków 2020.
- t. 29: Kazimierz Sikora, *Życzenie w gwarze i kulturze wsi*, Kraków 2020.

Biblioteka „LingVariów”. „Seria Glottodydaktyka”

- t. 1: *Programy nauczania języka polskiego jako obcego. Poziomy A1 – C2. Praca zbiorowa* pod red. I. Janowskiej, E. Lipińskiej, A. Rabiej, A. Seretny i P. Turka, Kraków 2011; wyd. 2. poprawione, Kraków 2016.
- t. 2: T. Czerkies, *Tekst literacki w nauczaniu języka polskiego jako obcego (z elementami pedagogiki dyskursywnej)*, Kraków 2012.
- t. 3: B. Ligara, W. Szupelak, *Lingwistyka i glottodydaktyka języków specjalistycznych na przykładzie języka biznesu. Podejście porównawcze*, Kraków 2012.
- t. 4: A. Prizel-Kania, *Rozwijanie sprawności rozumienia ze słuchu w języku polskim jako obcym*, Kraków 2013.
- t. 5: E. Lipińska, A. Seretny, *Integrowanie kompetencji lingwistycznych w glottodydaktyce. Na przykładzie nauczania języka polskiego jako obcego/drugiego. Poradnik metodyczny z ćwiczeniami*, Kraków 2013.
- t. 6: P.E. Gębal, *Modele kształcenia nauczycieli języków obcych w Polsce w Niemczech. W stronę glottodydaktyki porównawczej*, Kraków 2013.
- t. 7: P.E. Gębal, *Krakowska szkoła glottodydaktyki porównawczej na tle rozwoju glottodydaktyki ogólnej i polonistycznej*, Kraków 2014.
- t. 8: A. Seretny, *Słownictwo w dydaktyce języka. Świat słów na przykładzie języka polskiego jako obcego*, Kraków 2015.
- t. 9: D. Gałyga, *Skuteczność nauczania cudzoziemców języka polskiego jako obcego na przykładzie działalności Instytutu Polonijnego Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1996–2004*, Kraków 2015.

- t. 10:** *Umiejętność rozumienia i tworzenia tekstów w świetle Standardów wymagań egzaminacyjnych oraz Europejskiego systemu opisu kształcenia językowego. Monografia zbiorowa* pod red. E. Lipińskiej i A. Seretny, Kraków 2015.
- t. 11:** M. Stawicka, *W poszukiwaniu nowej równowagi w nauczaniu języków obcych w szkole wyższej na przykładzie projektu edukacyjnego English++*, Kraków 2015.
- t. 12:** *Tłumaczenie dydaktyczne w nowoczesnym kształceniu językowym. Monografia zbiorowa* pod red. E. Lipińskiej i A. Seretny, Kraków 2016.
- t. 13:** *Język, literatura i kultura polska w świecie. Monografia zbiorowa* pod red. W. Miodunki i A. Seretny, Kraków 2016.
- t. 14:** *Bilingwizm polsko-obcy dziś. Od teorii i metodologii badań do studiów przypadków. Monografia zbiorowa* pod red. R. Dębskiego i W. T. Miodunki, Kraków 2016.
- t. 15:** *O lepsze jutro studiów polonistycznych w świecie. Glottodydaktyka polonistyczna dziś*, pod red. I. Janowskiej i P.E. Gębala, Kraków 2016.
- t. 16:** W.T. Miodunka, *Glottodydaktyka polonistyczna. Pochodzenie – stan obecny – perspektywy*, Kraków 2016.

Sprzedaż prowadzi

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks: 12 431-27-43, 12 421-13-87

e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.pl>

<https://akademicka.pl>

